

Усачова Катерина Сергіївна,

доцент кафедри юридичного документознавства
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат філологічних наук

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СУЧАСНОЇ ФАХОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

За підрахунками ЮНЕСКО близько половини з 6 тисяч мов, що існують нині у світі загрожує повне зникнення або знищення. Протягом попередніх трьох століть, аж до останнього десятиліття XX століття, до цієї половини ризикувала потрапити й українська мова. Сьогодні нема підстав вважати ситуацію з українською мовою критичною, проте стан розвитку національної мови в Україні продовжує залишатися складним.

На найбільш загальному рівні ключовою проблемою розвитку української мови в українській державі є співіснування двох мов – російської та української. Поширеність двох мов проявляється як у нерівномірному функціонуванні української мови на території України, так і в розповсюдженні білінгвізму та суржику.

Попри те, що українська мова є національною мовою українського народу, визнається рідною більшою частиною населення України та визнана чинним законодавством державною, факти свідчать, що на сході та на півдні України українська мова найменше поширена. Є певні проблеми з її побутуванням також в інших регіонах України. На практиці це досить часто розвивається у таке явище як диглосія – нерівнозначне співіснування двох мов, коли одна з мов самими мовцями вважається «вищою», «престижною», а інша «нижчою», «побутовою» – ситуація, характерна для багатьох постколоніальних держав.

Більшість громадян України володіють двома мовами – російською та українською – та використовують обидві, залежно від ситуації та співрозмовника. Проте використання двох мов та двомовність не одне й те саме. Двомовність (білінгвізм) передбачає володіння обома мовами з дотриманням усіх мовних норм, вільний перехід з однієї на іншу без будь-яких мовних нашарувань. Тоді як для багатьох українців владисте поєднання елементів двох мов без дотримання літературних мовних норм жодною з них, тобто – суржик.

Проблема співіснування російської та української мов домінує у сучасному політичному та соціальному дискурсі, тож

поза увагою часто опиняються інші важливі елементи, що впливають на розвиток української мови: територіальні та соціальні діалекти. Обидва явища є цілком природними для мовного розвитку. Використання елементів як територіальних, так і соціальних діалектів урізноманітнює розмовну мову, дозволяє яскравіше відтворити емоції чи певну ситуацію. Проте, вживані без потреби жаргонізми засмічують літературне мовлення.

Кожне з названих явищ окремо є не стільки проблемою, скільки втіленням специфічної історії розвитку національної мови. Проте накладання кількох мовних проблем вкупі з нестабільною та нестійкою державною підтримкою української мови спричиняє нерозрізнення мовцями одиниць літературної та нелітературної мови, що, в свою чергу, розмиває чіткі межі фахової мови, загрожуючи її ключовій характеристиці – точності передачі інформації певної професійної діяльності.

На практичному рівні це втілюється у вигляді трьох головних проблем:

1. Русизми (росіянізми). Русизми – тобто вживання російських запозичень або калькування російської вимови чи словотвору – одне з найбільш поширених сучасних мовних явищ, яке може бути як суржилом, так і окремим словом у загальному чистій літературній мові та вимові. Проблемою русизми стають, коли їх вживання спотворює сенс. Типовий приклад: російське слово «заклучение» багатозначне у російській мові, проте під час перекладу українською кожне з цих значень матиме інший відповідник: укладання (договору), підписання (пакту), ув'язнення, взяття (в дужки), висновок. Ще один варіант проблеми – змішування слів подібних за звучанням, але різних за значенням у двох мовах, або міжмовні омоніми та пароніми (мешкати (рос. проживать) – мешкати (укр. забаритися), час (укр. година) та час (рос. время)).

2. Англіцизми. На загальному рівні англіцизми – це звичайні запозичення з англійської мови, на кшталт – комфорт, памфлет, бюджет, бізнес. Запозичення типові для будь якої мови, зазвичай запозичення слова відбувається із запозиченням поняття або певного нюансу відомого поняття. Сучасна проблема з англіцизмами пов'язана з тим, що кальки з англійської вживають там, де існують повнозначні рідномовні відповідники (модерний – сучасний, креативний – творчий, генерація – покоління). Тенденція використовувати інтернет-версії слів у сучасному суспільстві виходить далеко за межі молодіжного сленгу, спотворюючи українську мову та

створюючи тенденцію до утворення нового типу суржику – українсько-російсько-англійської суміші.

3. Професійна, в першу чергу – термінологічна, недостатня розробленість мови. Розвиток української термінології безпосередньо пов'язаний із розвитком всієї лексичної системи мови. За умов, коли стояло питання про виживання мови та й нації загалом, розвиток будь-яких термінологічних систем був фактично неможливий. Але у короткі періоди національного відродження чи стабільності, поновлювався інтерес до наукової мови. Можна згадати: Наукове товариство імені Тараса Шевченка (2 пол. XIX ст.), Інститут української наукової мови (1921–1931 рр.) – одним із шести структурних підрозділів інституту був правничий; Технічний комітет стандартизації науково-технічної термінології (створено 1992 року).

Проблема полягає у тому, що за відсутності природного розвитку, понад 40 відсотків загальної кількості сучасних термінів є запозиченими – спочатку через калькування російської термінології, тепер – англійської. Тобто – термінологія перестає бути україномовною, що призводить до меншої зрозумілості термінів для мовця та меншої здатності адаптувати термін до української мови. Інший бік цієї проблеми – синонімічне, паралельне існування кількох (різномовних за походженням) термінів на позначення одного поняття. Явище незручне та неправильне як є, але для юридичної практики воно стає небезпечним, адже дозволяє подвійне та потрійне тлумачення юридичних документів.

Всі названі проблеми взаємопов'язані, взаємозумовлені та потребують часу та зусиль на вирішення. Проте тотальна інформатизація та інтернетизація сучасного суспільства суттєво ускладнюють завдання як науковців, так і мовно свідомих громадян. Якщо потрібна інформація існує тільки англійською чи російською мовою, значно легше здійснити переклад нашвидкуруч, а за відсутності потрібних термінів зробити кальку з першоджерела, ніж шукати україномовний відповідник.

В умовах інформаційного суспільства мова може бути перспективною лише коли ця мова потрібна для обробки унікальної інформації або є необхідною для спілкування. Тож проблеми фахової мови неможливо вирішити лише через розвиток науки та публікацію термінологічних словників. Іншими словами – мова живе, поки вона функціонує. Чим більше людей потребуватимуть знання української мови для повсякденного спілкування у фаховій сфері, тим багатшою та потрібнішою українська мова ставатиме.